

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

Підготовлений членом Науково-консультативної ради
при Верховному Суді України, доктором юридичних наук,
професором Васильєвої Валентини Антонівни у співавторстві з аспірантом
Стратій Оксаною

I. Зміст запиту

На виконання звернення голови Науково-консультативної ради при Верховному Суді України проведено науково-правову експертизу щодо норми матеріального права, яка неоднаково застосована судом касаційної інстанції у подібних правовідносинах в справі за позовом публічного акціонерного товариства ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко, І. В. Вознюка про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором.

II. При проведенні науково-правової експертизи досліджувалися та використовувалися такі нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року;
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>;
3. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>;
4. Закон України «Про іпотеку» № 898-IV від 5 червня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» № 14 від 18 грудня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
6. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві : монографія / В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.
7. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т. М. Вахонєва. – К., 2005. – 18 с.

8. Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» /О. В. Шовкова. – Х., 2008. – 19 с.

III. Документи, надані замовником, які досліджувалися при проведенні експертизи :

1) копія заяви про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по цивільній справі 6-3396ск15 від 28 березня 2016 року;

2) копія ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі за позовом ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко, І. В. Вознюка про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, за касаційною скаргою О. В. Тихенко на заочне рішення Житомирського районного суду Житомирської області від 28 квітня 2015 року та рішення апеляційного суду Житомирської області від 21 жовтня 2015 року;

3) копія заочного рішення Житомирського районного суду Житомирської області від 28 квітня 2015 року у цивільній справі за позовом ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко, І. В. Вознюка про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором;

4) копія рішення Апеляційного суду Житомирської області від 21 жовтня 2015 року у справі № 278/389/15-ц за позовом ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко, І. В. Вознюка про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором;

5) копія Постанови Верховного Суду України від 17.09.2014 р. № 6-53це14 у справі за позовом ПАТ «ВТБ Банк» до Особа 10, Особа 11, ПП «Спільне виробниче підприємство «Арсенал» про стягнення заборгованості за кредитним договором за заявою «Спільне виробниче підприємство «Арсенал» про перегляд Верховним Судом України ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2013 р.;

б) копія ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.04.2012 р. № 6-48231св11 у справі за позовом ПАТ «Банк Форум» до Особа 5, Особа 3, ПП «Карпати» про стягнення заборгованості за кредитним договором та позовом Особа 5 до ПАТ «Банк Форум», треті особи: Особа 3, ПП «Карпати» про захист прав споживача та розірвання кредитного договору за касаційною скаргою представника Особа 5-ОСОба 4 на рішення Староміського районного суду м. Вінниці від 13 травня 2010 р. та ухвалу апеляційного суду Вінницької області від 27 липня 2010 р.;

7) копія ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.03. 2016 р. № 6-33963ск15 у справі за позовом ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до Особа 5, Особа 6 про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, за касаційною скаргою Особа 5 на заочне рішення Житомирського районного суду Житомирської області від 28.04.2105р. та рішення апеляційного суду Житомирської області від 21.10.2015 р.;

8) копія ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.07.2012 р. у справі № 6-15017св12 у справі за позовом ПАТ «Укрсиббанк» до Особа 1, ТзОВ «Актив-Агро» про стягнення заборгованості за кредитним договором, за касаційною скаргою ПАТ «Укрсиббанк» на рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2011 р. та ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.02.2012 р.;

IV. Аналіз нормативно-правових актів і наведених документів. Результати і висновки науково-правової експертизи

Як випливає з матеріалів наданих для здійснення експертного дослідження, у лютому 2015 року ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» звернулось до Житомирського районного суду Житомирської області із позовом до О. В. Тихенко, І. В. Вознюка (І. В. Вознюк поручитель за договором поруки) про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором. Свої вимоги обґрунтовував тим, що внаслідок невиконання О. В. Тихенко своїх зобов'язань

за кредитним договором як позичальником, у відповідачів перед банком виникла заборгованість.

Заочним рішенням Житомирського районного суду Житомирської області від 28 квітня 2015 року позов задоволено в повному обсязі, внаслідок чого з О. В. Тихенко та І. В. Вознюка в солідарному порядку на користь ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» стягнуто заборгованість по кредитному договору, суму заборгованості по відсоткам та пеню.

Рішення Житомирського районного суду Житомирської області підтримано апеляційним судом Житомирської області (рішення від 21 жовтня 2015 р.), а також Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ (ухвала від 28.03.2016 р.), що стало підставою для звернення О. В. Тихенко до Верховного Суду України про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.03.2016 р. у справі № 569/19213/14-ц.

Звертаючись із заявою до Верховного Суду України О. В. Тихенко просила ухвалити нове судове рішення, яким повністю відмовити ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко та І. В. Вознюка в задоволенні позову про стягнення заборгованості за кредитом, а судові рішення, які прийняті по цій справі судами першої інстанції, апеляційної та касаційної, скасувати.

В обґрунтуванні своїх вимог заявниця виходила із неправильного застосування судами нижчестоящих інстанцій норм матеріального права про строки позовної давності за вимогами, які були предметом позову ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та припинення поруки у цивільному праві.

Як передбачено ч. 1 ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Відповідно до ч. 1 ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших

актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 553 ЦК України).

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя (ч. 1 ст. 554 ЦК України).

Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (ч. 2 ст. 554 ЦК України).

Як випливає з матеріалів наданих для здійснення експертного дослідження, між ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» і О. В. Тихенко договір споживчого кредитування № 014/0911/81/114758 було укладено 30.07.2007 р. В забезпечення виконання цього договору від того ж числа було укладено договір іпотеки за яким в іпотеку передавався придбаний Боржником за кредитні кошти недобудований будинок та договір поруки від 30.07.2007 р. № 014/0911/81/114758 за яким поручителем виступала І. В. Вознюк.

Пунктом 6.5. (абзац 1) Кредитного договору передбачено, що кредитор має право достроково стягнути заборгованість за кредитом, нараховані відсотки за користування кредитом та штрафні санкції у разі невиконання позичальником умов цього договору.

04.11.2011 р. ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» в зв'язку із невиконанням умов кредитного договору з боку позичальника звернувся до суду з вимогою про дострокове повернення частини кредиту, що залишилася та сплати відсотків.

24.11.2011 р. Житомирським районним судом Житомирської області зустрічний позов банку був задоволений в повному обсязі. Проте, 24.07.2012 р. Апеляційним судом Житомирської області вказане рішення було скасоване і

позов Банку за його заявою було залишено без розгляду. Тому, як вважає заявниця, банк по суті своєю позовною заявою в лютому 2015 р. всупереч вимогам п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України повторно звернувся до суду, так як провадження по справі в цій частині апеляційним судом в 2012 р. закрито не було. Підставою звернення до суду в 2011 та 2015 роках, як зауважує заявниця, є невиконання умов договору з боку Позичальника, а предметом обох позовних заяв є дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, згідно умов цього договору.

Як передбачено ч. 1 ст. 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ч. 2 ст. 251 ЦК України).

У цивільному праві строк: 1) є певним проміжком часу (термін – моментом (миттю)); 2) має імперативне або диспозитивне встановлення або закріплення; 3) має тісний зв'язок з юридичними фактами (діями та подіями); 4) встановлюється, як правило, для упорядкування цивільного обігу або захисту порушених цивільних прав [7, с. 10].

Одним із різновидів строків у цивільному праві є строк позовної давності. Згідно із ч. 1 ст. 256 ЦК України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ч. 1 ст. 256 ЦК України). Межами дії позовної давності є певна сукупність цивільних та інших приватноправових відносин, можливість юрисдикційного захисту прав за якими обмежена встановленими строками позовної давності [8, с. 10].

Строки позовної давності залежать від специфіки цивільно-правової вимоги. За загальним правилом позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ч. 1 ст. 257 ЦК України). І тільки у випадках, про які йдеться в ст. 258 ЦК України, строк позовної давності є іншим.

Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Як впливає з умов договору сторін, про що йдеться в рішенні суду апеляційної інстанції, у разі неналежного виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором позовна давність за вимогами кредитора про повернення кредитних коштів і процентів за користування кредитом, повернення яких відповідно до умов договору визначено періодичними щомісячними платежами, повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення чергового платежу, про що свідчать умови договору сторін.

З розрахунку заборгованості за кредитним договором О. В. Тихенко станом на 28 січня 2015 р. судом апеляційної інстанції встановлено, що після 20 березня 2012 р. по сплаті кредиту та після 18 січня 2012 р. по сплаті процентів позичальник за кредитним договором будь-яких погашень кредиту не проводила, хоча наступний строк погашення кредиту та процентів мав наступати до 15 квітня та до 15 лютого 2012 р.

Враховуючи, що банк звернувся з позовом до суду першої інстанції 01.02.2015 р., суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що позовна давність позивачем відносно цих платежів не пропущена.

Отож, виходячи з аналізу положень ст. ст. 257, 258 ЦК України, а також фактів, які встановлені судом апеляційної інстанції, зокрема те, що після 20 березня 2012 р. по сплаті кредиту та після 18 січня 2012 р. по сплаті процентів позичальник за кредитним договором будь-яких погашень кредиту не проводила, хоча наступний строк погашення кредиту та процентів мав наступати до 15 квітня та до 15 лютого 2012 р. можна зробити висновок, що станом на 01.02.2015 р. звертаючись із позовом до суду з вимогами про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором в частині тіла кредиту та процентів, за користування кредитом, строків позовної давності ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» пропущено не було.

Посилання О.В. Тихенко в заяві до Верховного Суду України на той факт, що своєю позовною заявою в лютому 2015 р. Банк всупереч вимогам п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України повторно звернувся до суду, так як провадження по справі в цій частині апеляційним судом в 2012 р. закрито не було, не є таким, яке належним чином аргументоване. Такий висновок ґрунтується на тому, що

кожен із цих позовів має різні підстави, зокрема в першому випадку, це порушення позичальником взятих на себе зобов'язань в частині строків станом на листопад 2011 р., а в останньому – станом на січень 2015 р.

Щодо вимоги про стягнення неустойки (штрафу, пені) позовна давність згідно із п. 1 ч. 1 ст. 258 ЦК України становить 1 рік. Враховуючи, що строк позовної давності щодо основних вимог, як впливає з матеріалів, наданих для здійснення експертного дослідження не вплив, підстав для застосування ч. 1 ст. 266 ЦК України щодо вимоги Банку про стягнення пені за несвоєчасне повернення тіла кредиту та відсотків за користування кредитом, не має. Як передбачено положенням цієї правової норми зі впливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність вплив і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо, не має.

Що стосується припинення поруки, то свою правову позицію заявниця аргументує наступним чином, право на дострокове погашення суми заборгованості, яке передбачене п. 6.5. Договору Банк використав ще в листопаді 2011 р., тому протягом 6 місяців починаючи від цієї дати Банк зобов'язаний був пред'явити позов до поручителя, як це передбачено ч. 4 ст. 559 ЦК України. Проте, з тих пір і до подачі позову в 2-15 році Банк не звертався з позовом до Поручителя. При цьому, наводить правову позицію, яка відображена в ухвалі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 липня 2012 р. у справі № 6-15017св12 у справі за позовом ПАТ «Укрсиббанк» до Особа 1, ТзОВ «Актив-Агро» про стягнення заборгованості за кредитним договором, за касаційною скаргою ПАТ «Укрсиббанк» на рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2011 р. та ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 27.02.2012 р. відповідно до якої порука припиняється зі впливом шестимісячного строку від дня настання строку виконання основного зобов'язання.

Як впливає з матеріалів, наданих для здійснення експертного дослідження, договором поруки не визначено строк, після закінчення якого

порука припиняється, а умовами договору встановлено, що він діє до повного припинення всіх зобов'язань боржника за кредитним договором.

Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

В Постанові Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі за позовом ПАТ «ВТБ Банк» до Особа 10, Особа 11, ПП «Спільне виробниче підприємство «Арсенал» про стягнення заборгованості за кредитним договором за заявою ПП «Спільне виробниче підприємство «Арсенал» про перегляд ВСУ ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2013 р. відзначається наступне, у разі пред'явлення банком вимог до поручителя більше ніж через шість місяців після настання строку для виконання відповідної частини основного зобов'язання в силу положень частини четвертої статті 559 ЦК України порука припиняється в частині певних щомісячних зобов'язань щодо повернення грошових коштів поза межами цього строку.

Разом із тим правовідносини поруки за договором не можна вважати припиненими в іншій частині, яка стосується відповідальності поручителя за невиконання боржником окремих зобов'язань за кредитним договором про погашення кредиту до збігу шестимісячного строку з моменту виникнення права вимоги про виконання відповідної частини зобов'язань, та в частині вимог про дострокове погашення кредитних коштів.

Строк дії поруки (будь-який із зазначених у частині четвертій статті 559 ЦК України) не є строком захисту порушеного права, а є строком існування суб'єктивного права кредитора й суб'єктивного обов'язку поручителя, після закінчення якого вони припиняються. Це означає, що зі збігом цього строку

(який є преклюзивним) жодних дій щодо реалізації свого права за договором поруки, у тому числі застосування судових заходів захисту свого права (шляхом пред'явлення позову), кредитор вчиняти не може.

Отже, виходячи з положень другого речення частини четвертої статті 559 ЦК України ВСУ дійшов висновку, що вимогу до поручителя про виконання ним солідарного з боржником зобов'язання за договором повинно бути пред'явлено в судовому порядку в межах строку дії поруки, тобто протягом шести місяців з моменту настання строку погашення чергового платежу за основним зобов'язанням (якщо умовами договору передбачено погашення кредиту періодичними платежами) або з дня, встановленого кредитором для дострокового погашення кредиту в порядку реалізації ним свого права, передбаченого частиною другою статті 1050 ЦК України, або з дня настання строку виконання основного зобов'язання (у разі якщо кредит повинен бути погашений одноразовим платіжем).

Таким чином, враховуючи, що виконання зобов'язання з кредитного договору передбачалося частинами, а строк припинення поруки не визначено, тому в іншій частині, яка стосується відповідальності І. В. Вознюка як поручителя за невиконання О. В. Тихенком як боржником за кредитним договором зобов'язань щодо повернення кредитних коштів та відсотків за їх користування до збігу шестимісячного строку з моменту виникнення права вимоги про виконання відповідної частини цих зобов'язань та в частині вимог про дострокове погашення кредитних коштів, правовідносини поруки припиненими вважати не можна.

Враховуючи різні підстави позовів ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до О. В. Тихенко та І. В. Вознюка про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, зокрема в першому позові, - в частині строків станом на листопад 2011 р., а в другому – станом на січень 2015 р., строки позовної давності ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» при пред'явленні позову в лютому 2015 року, є дотриманими.